

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет

ЛКС Центр

Видавництво ТОВ «ЛКС-центр»

Ефективна економіка № 6, 2017

УДК 336.22.02:331.522.4(477)

Т. О. Королюк,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри макроекономіки та державного управління,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ*

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

T. Koroliuk,

*PhD, Associate Professor, Associate Professor of the department of Macroeconomics and State Governance
SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv*

TAX REGULATION OF HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Здійснено оцінку та визначено чинники розвитку людського потенціалу. Розкрито роль людського потенціалу у продукуванні нових знань та детермінації інноваційного вектору розвитку національної економіки. На основі аналізу податкових інструментів державного регулювання розвитку людського потенціалу визначено проблеми та обґрунтовано напрями удосконалення податкової політики в Україні щодо стимулювання людського розвитку, враховуючи досвід країн ЄС. Відзначено, що зменшення ПДВ на продукти харчування із врахуванням структури сукупного попиту може стати дієвим інструментом стимулювання попиту в країні, збільшення обсягів виробництва, підвищення рівня зайнятості, доходів населення та якості життя, зростання податкових надходжень до державного бюджету завдяки збільшенню податкової бази. Зроблено висновки, що запровадження податкових новацій повинне враховувати культуру споживання, рівень доходів населення, тенденції соціально-економічного розвитку та часовий лаг.

The factors of development of human potential are assessed and determined. The role of human potential in the production of new knowledge and determination of the innovation vector of the development of the national economy is revealed. On the basis of the analysis of tax instruments of state regulation of human potential development, problems were identified and directions of improvement of tax policy in Ukraine for stimulating human development were grounded, taking into account the experience of the EU countries. It is noted that the reduction of VAT on foodstuffs taking into account the structure of aggregate demand can become an effective tool for stimulating demand in the country, increasing production, increasing employment, income and quality of life, and increasing tax revenues to the state budget due to an increase in the tax base. It is concluded that the introduction of tax innovations should take into account the culture of consumption, the level of incomes, the trends of socio-economic development and the time lag.

Ключові слова: *податкове регулювання, розвиток людського потенціалу, ПДВ, акцизи,*

здорове харчування, добробут населення.

Keywords: *tax regulation, development of human potential, VAT, excise duties, healthy eating, welfare of the population.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національним багатством будь-якої країни виступає людський потенціал, який є основою розвитку економіки знань та чинником конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Однак за різними рейтинговими оцінками рівень розвитку людського потенціалу в Україні у міжнародному співставленні досить низький. За індексом людського розвитку Україна опустилась на 3 позиції у 2015 р. порівняно із 2014 р. та зайняла 84 місце серед 188 країн світу із показником 0,743. У 2016 р. за індексом соціального розвитку Україна посіла 63 місце серед 133 країн світу, чому сприяли високі показники задоволення базових людських потреб, доступ до базових знань [11]. Негативно на даний показник вплинули стан здоров'я та тривалість життя населення, стан довкілля та ін. За індексом щастя у 2013-2015 рр. Україна посіла 123 місце серед 157 країн світу і виявилася однією із найнещасніших націй, що пов'язано із низьким обсягом ВВП на особу, недостатньою соціальною підтримкою, низькою очікуваною тривалістю здорового життя тощо [12]. Таким чином, показники добробуту, якості охорони здоров'я та освіти, станку довкілля, свободи вибору виступають основними характеристиками розвитку людського потенціалу та індикаторами ефективності державної політики щодо його стимулювання. З огляду на сучасний стан постає необхідність реформування усіх сфер суспільного життя з пріоретизацією на збереженні та розвитку людського потенціалу.

Одним із механізмів державного стимулювання розвитку людського потенціалу виступає податкове регулювання. За допомогою податків держава впливає на процеси споживання, інвестування, реалізуючи при цьому не лише фіскальну, а й економічну, соціальну, культурну, екологічну та інші функції. Податки виступають потужним інструментом впливу на формування, розвиток та ефективне використання людського потенціалу, визначаючи інноваційну спрямованість національної економіки. Актуалізується необхідність дослідження можливостей використання податкових інструментів у стимулюванні розвитку людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання впливу фіскальної політики, зокрема податкових інструментів на розвиток людського потенціалу знайшли відображення у дослідженнях Козаренко Л., Крисоватого А., Луніної І., Лютого І., Павлюк К., Поспелової Т. та інших відомих українських вчених. Однак, зважаючи на сучасний соціально-економічний та політичний стан розвитку країни, необхідність активізації економічного зростання, додаткового дослідження потребують інструменти податкової політики у стимулюванні людського розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дане дослідження спрямовано на здійснення порівняльного аналізу податкових інструментів регулювання розвитку людського потенціалу в Україні та країнах ЄС, обґрунтування напрямів удосконалення податкової політики в Україні у стимулюванні людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковій літературі поряд із категорією «людський потенціал» вживається поняття «людський капітал». Під людським капіталом вчені розуміють певний запас здоров'я, знань, здібностей і навичок людини [1, с. 83]; здібності та можливості людини, що використовуються у трудовій діяльності [2, с. 7]. Людський потенціал – це ресурс, притаманний людині, що формується на основі таких складових як здоров'я, інтелектуальні здібності, створення технологій та формування професійних вмінь, свобода економічного вибору [3, с. 232]. З огляду на відзначене, людський потенціал – це сукупність фізіологічних, інтелектуально-креативних, культурно-психологічних здібностей людини, на формування та розвиток якого впливають якість освіти та науки, охорони здоров'я, створення умов для культурного та фізичного розвитку, добробут, система соціального захисту та забезпечення, стан довкілля.

Податкове регулювання розвитку людського потенціалу – це сукупність податкових інструментів, за допомогою яких держава впливає на формування, розвиток та використання людського потенціалу. Основними формами податкового регулювання виступають податкові знижки та пільги, звільнення від сплати податків, податковий кредит та відтермінування податкового платежу. За допомогою податкових інструментів держава впливає на ціноутворення, обсяги та якість споживання товарів і послуг, виробництво, а отже, використання людського потенціалу. Розкриємо особливості податкового регулювання розвитку людського потенціалу в Україні.

ПДВ виступає одним із основних джерел надходжень до бюджету та інструментом впливу на споживання та добробут громадян. Частка ПДВ у доходах зведеного бюджету у 2016 р. склала 30,1% і, якщо порівняти із 2005 р., то зросла на 5 п.п. (рис. 1). У країнах ЄС даний показник у 2015 р. склав 17,6%, найвище його значення спостерігалось у Хорватії (34,5%), Болгарії (30,9%), найнижче – у Швейцарії (12,3%), Бельгії (14,1%), Італії (14,2%). Частка ПДВ у податкових надходженнях зведеного бюджету України скоротилась у 2016 р. порівняно із 2005 р. з 45,4% до 36,5%. Показник співвідношення ПДВ та ВВП протягом 2006-2016 рр. коливався в діапазоні 8,0-9,9%. Для порівняння, в країнах ЄС-28 у 2015 р. даний показник склав 7,0%, у розрізі країн найвище значення 13% було у Хорватії, 10,2% – в Сербії, в діапазоні 9,0-9,7% – Угорщині, Данії, Естонії, Болгарії, Фінляндії, Швеції, натомість найнижчі показники – в Ірландії (4,7%) та Швейцарії (3,5%) [10].

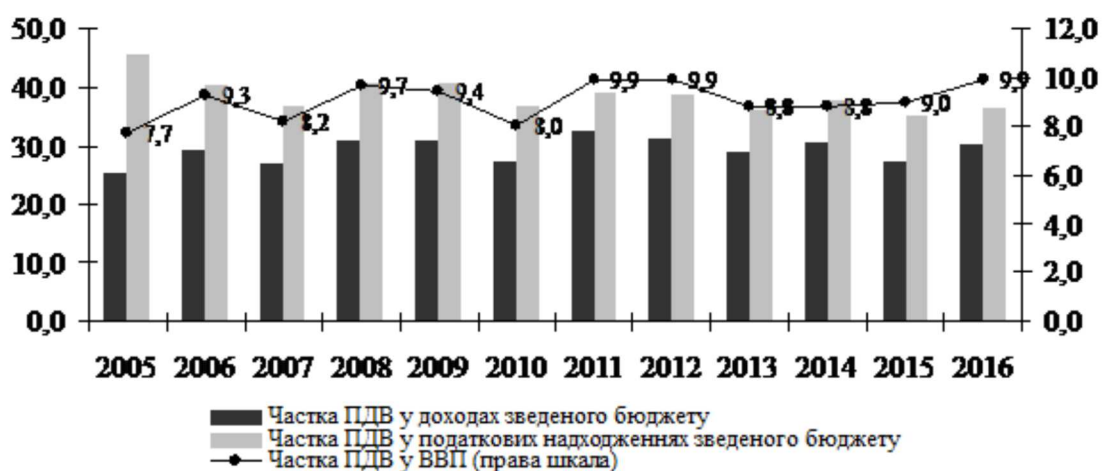

Рис. 1. Динаміка співвідношення ПДВ та податкових надходжень, доходів зведеного бюджету і ВВП в Україні, %

Джерело: побудовано на підставі даних: [7; 6; 5]

У країнах ЄС застосовується диференційний підхід до визначення ставок ПДВ. З метою стимулювання споживання, підвищення рівня здоров'я, культурного розвитку населення застосовуються нижчі ставки ПДВ на продукти харчування, лікарські засоби та медичні послуги, культурні заходи. В Україні ПДВ також стягується за трьома ставками (20%, 0% та 7%), проте потенціал впливу даного податку на обсяг та якість споживання використовується не повністю.

Зниження ПДВ до 7% застосовується до операцій постачання на території країни лікарських засобів, медичних виробів та обладнання за переліком, затвердженим урядом. До операцій, що звільнюються від оподаткування, належать постачання послуг: із утримання дітей у дошкільних навчально-виховних закладах та школах-інтернатах; із здобуття вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами, що мають відповідну ліцензію, навчання дітей у будинках культури, дитячих музичних, художніх, спортивних школах і клубах, школах мистецтв та послуг з проживання учнів або студентів у гуртожитках; з охорони здоров'я закладами, що мають відповідну ліцензію; оплати вартості фундаментальних досліджень, науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт особою, яка безпосередньо отримує такі кошти з рахунка органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів тощо [9].

Одні українські вчені обґрунтовують неефективність використання диференційованих ставок та звільнення продуктів харчування від ПДВ на шляху підвищення рівня життя малозабезпеченого населення, що пов'язано із отриманням більших ефектів заможними групами та втратою суттєвих обсягів податкових надходжень до бюджету [8]. Запровадження диференційних податкових ставок ускладнює адміністрування податків, збільшує бюджетні видатки на його здійснення, що в умовах високого рівня державного боргу не відповідає принципам фіскальної консолідації. Інші, навпаки, обґрунтовують переваги зниження ПДВ в розрізі зростання сукупного попиту та обсягів виробництва. Враховуючи факт значно вищого податкового навантаження на споживання в Україні, порівняно із країнами ЄС, зменшення ПДВ на продукти харчування із врахуванням структури сукупного попиту може стати дієвим інструментом стимулювання попиту в країні, збільшення обсягів виробництва, підвищення рівня зайнятості, доходів населення та якості життя, зростання податкових надходжень до державного бюджету завдяки збільшенню податкової бази.

Стимулювання здорового способу та зростання тривалості життя громадян держава здійснює і за допомогою акцизів. З одного боку, підвищуючи податки на тютюнову та алкогольну продукцію, уряд переслідує фіскальні мотиви наповнення державного бюджету, з іншого, – опосередковано через вплив на ціноутворення визначає рівень споживання зазначених товарів, що негативно впливають на здоров'я нації та демографічну ситуацію, обумовлюючи серцево-судинні та нервові захворювання. У свою чергу, зменшення рівня захворюваності дає змогу скоротити державні видатки на медичне обслуговування, соціальні виплати по безробіттю, інвалідності, на утримання сиріт, а закумуляовані кошти інвестувати у розвиток українського фармацевтичного ринку, профілактику захворювань, популяризацію здорового харчування і способу життя.

Для прикладу, у Великобританії окремі продукти харчування та безалкогольні напої оподатковуються за нульовою або зниженою ставкою ПДВ (сирі м'ясо та риба, фрукти та овочі, горіхи, боби тощо), натомість стандартна ставка 20% застосовується до гарячих продуктів на винос, кондитерських виробів, соків та газованих напоїв, чіпсів, снекової продукції та ін. [3, с. 194]. Застосування вищих податкових ставок на шкідливі для здоров'я продукти харчування обмежує попит на них та покликане зменшити рівень захворюваності і смертності серед населення.

В Україні у 2017 р. порівняно із 2010 р. темпи зростання акцизів на пиво, кріплені та ігристі вина склали приблизно однаково – 375%, лікєро-горілчану продукцію – 322%. Тільки порівняно із 2016 р. у 2017 р. акцизи на пиво, лікєро-горілчану продукцію, цигарки зросли на 12%, 20% та 40% відповідно. Однак, зважаючи на Угоду про асоціацію з ЄС, Україна зобов'язана підвищити акцизи протягом найближчих років до європейського рівня.

Щодо впливу зростання акцизів на споживання горілки та лікєро-горілчаної продукції, то у 2016 р. порівняно із 2012 р. воно скоротилось на 46%, порівняно із 2015 р. – на 8,4%; слабоалкогольних напоїв – на 45,5% і 25,9% відповідно; вин – на

25,9% і 4,0%; коньяку – 34,0% і 2,5%; ігристих вин – на 29,5% і 3,8%; пива – скорочення на 7,8% порівняно із 2012 р. та зростання на 10% порівняно із 2015 р. У загальній структурі алкогольних напоїв найбільша частка належить пиву, яка протягом аналізованого періоду зростає і у 2016 р. склала 73,7%, натомість частка споживання горілки, вина та коньяку зменшилась (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура продажу алкогольних напоїв у торговій мережі підприємств в Україні протягом 2012-2016 років, %

Показники	Рік				
	2012	2013	2014	2015	2016
Горілка та лікєро-горілочні вироби	15,3	14,3	13,0	11,6	10,2
Напої слабоалкогольні	5,4	5,3	5,6	5,1	3,6
Вина	8,5	8,6	7,8	7,8	7,8
Коньяк	2,5	2,7	2,6	2,2	2,0
Вина ігристі	3,2	3,2	2,9	3,0	2,8
Пиво	65,1	65,8	68,2	70,2	73,7
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: звіти про виконання зведених бюджетів України: [7; 5]

В умовах підвищення податків та цін на алкогольні напої обсяги їх споживання скоротились, проте загрозливою є ситуація зростання споживання пива як дешевшого та доступнішого алкоголю, зокрема, серед молоді. Проте вплив підвищення акцизів на алкогольну та тютюнову продукцію є неоднозначним в силу зростання тіньового сегменту торгівлі даними товарами, збільшення фальсифікату, а відповідно, і зареєстрованих випадків смертності у зв'язку з цим. Актуалізується необхідність посилення заходів контролю за ринками даної продукції з боку правоохоронних органів, проведення профілактичних заходів щодо подолання шкідливих звичок, пропаганди культури здорового способу життя.

Іншим, відносно новим, видом податків, за допомогою якого держава впливає на стан довкілля, здоров'я та якість життя, виступає екологічний податок. Протягом 2015-2016 рр. його частка в податкових надходженнях, доходах зведеного бюджету та ВВП зменшувалась і у 2016 р. склала 0,3%, 0,2% та 0,1% відповідно. У 2015 р. у країнах ЄС-28 в середньому частка податку на забруднення в доходах бюджету складала 0,2%, у ВВП 0,1% [10].

Таким чином, враховуючи євроінтеграційні наміри нашої країни, необхідність гармонізації нормативно-правового поля, перед урядом постає завдання не лише узгодження податкових особливостей, а й соціальних стандартів та нормативів відповідно до європейських вимог. На сьогодні потрібна нова модель соціального розвитку із зміцненням ролі фіскальних механізмів у формуванні та використанні бюджетних коштів [4, с. 33].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Глобалізація економіки, інформатизація, інтелектуалізація праці трансформують уявлення про роль людського фактора у забезпеченні сталого економічного зростання. Людський потенціал виступає продуцентом нових знань та детермінантою інноваційної спрямованості економіки. Однак за рівнем добробуту, якості освіти та медичних послуг, що впливають на розвиток людського потенціалу, Україна поступається як розвинутих, так і багатьом країнам, що розвиваються.

Існує множина інструментів, за допомогою яких держава стимулює розвиток людського потенціалу, чільне місце серед яких посідають податкові. Як виявило дослідження, в Україні порівняно із країнами ЄС, не повною мірою використовується податковий потенціал щодо стимулювання споживання продуктів харчування та підвищення добробуту малозабезпечених верств населення, щодо стимулювання здорового харчування, подолання шкідливих звичок, зменшення захворюваності та збільшення тривалості життя населення в розрізі застосування диференційного підходу в оподаткуванні продуктів харчування. Проте не завжди населення позитивно сприймає піклування держави про їхнє здоров'я. А тому в державній політиці необхідно враховувати культуру споживання населення, що формується роками, рівень доходів, адже свіжі, натуральні й органічні продукти харчування коштують значно дорожче, і запровадження додаткового податкового навантаження на дешевші продукти в умовах низьких доходів громадян буде зайвим тягарем для малозабезпечених груп населення.

Не зважаючи на підвищення акцизів на алкогольну та тютюнову продукцію, скорочення обсягів її споживання, актуалізувалася проблема зростання тіньового ринку даних товарів та фальсифікату, що вимагає вжиття додаткових заходів держави у боротьбі з контрабандою та незаконною торгівлею. І чим вищі ставки акцизу, тим більше зростає частка тіньового ринку алкогольної та тютюнової продукції в умовах низького рівня доходів громадян та сталого попиту. Водночас впроваджувати податкові новачки слід вкрай обережно, зважаючи на наявність часового лагу та їхній вплив на загальний рівень цін в країні. У даному контексті актуалізується необхідність подальших наукових досліджень податкового потенціалу у стимулюванні людського розвитку, пошуку шляхів взаємоузгодження фіскальної та соціальної політики держави.

Література.

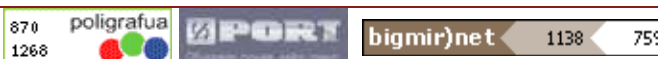
1. Дятлов В. А. Управление персоналом : учебн. пособ. для вузов / В. А. Дятлов, А. Я. Кибанов, В. Т. Пихало. – М. : ПРИОР, 1998. – 512 с.

2. Гриньова В. М. Управління кадровим потенціалом підприємства : монографія / Гриньова В. М., Писаревська Г. І. – Х. : ХНЕУ, 2012. – 228 с.
3. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу : монографія / Л. В. Козарезенко. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 411 с.
4. Лютий І. Соціальні пріоритети фіскальної політики в посткризовий період / І Лютий, Д. Осецька // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. - № 1(154). – С. 28-33.
5. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/poperedni-bjudzheti>
8. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України / К.В. Павлюк. – К.: НДФ, 2006. – 584 с.
9. Податковий кодекс України / Верховна Рада України; Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page27>
10. European Commission [Electronic resource]. – Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
11. Social Progress Index [Electronic resource]. – Available at: <http://www.socialprogressimperative.org/countries/UKR/#performance/indicators/spi/>
12. The World Happiness Report 2016 / Edited by John Helliwell, Richard Layard and Jeffrey Sach [Electronic resource]. – Available at: http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2016/03/HR-V1_web.pdf

References.

1. Dyatlov, V. A., Kibanov, A. Ya. and Pihalo, V. T. (1998), *Upravlenie personalom* [Personnel Management], PRIOR, Moskva, Rossiya.
2. Hryn'ova, V. M. and Pysarevs'ka H. I. (2012), *Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva* [Human resources management company], KhNEU, Kharkiv, Ukraina.
3. Kozarezenko, L.V. (2016), *Finansova polityka rozvytku liuds'koho potentsialu* [Financial policy for human potential development], Tsentru uchb. lit., Kyiv, Ukraine.
4. Liutyj, I. and Osets'ka, D. (2014), “Social priorities of fiscal policy in the post-crisis period”, *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 1(154), pp. 28-33.
5. The official site of the State Treasury Service of Ukraine (2017), available at: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21 (Accessed 11 April 2017).
6. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 April 2017).
7. The official site of the Ministry of Finance Ukraine (2017), available at: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/2016> (Accessed 11 April 2017).
8. Pavliuk, K.V. (2006), *Biudzhety i biudzhetyj protses v umovakh tranzytivnoi ekonomiky Ukrainy* [Budget and budget process in the conditions of Ukraine's economic transition], NDF, Kyiv, Ukraine.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *The Tax Code of Ukraine*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page27> (Accessed 15 May 2017).
10. European Commission (2017), available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (Accessed 8 May 2017).
11. Social Progress Index (2016), available at: <http://www.socialprogressimperative.org/countries/UKR/#performance/indicators/spi/> (Accessed 20 April 2017).
12. Helliwell, J. Layard, R. and Sach, J. (2016), “The World Happiness Report 2016”, available at: http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2016/03/HR-V1_web.pdf (Accessed 23 May 2017).

Стаття надійшла до редакції 19.06.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Брошу